

UOT:811.

İNGİLİSDİLLİ MƏNBƏLƏRDƏ YUNUS ƏMRƏ

Sülemanova Ruzanə Nemət qızı
Gəncə Dövlət Universitetinin doktorantı
Ruzanesulemanova@gmail.com

Xülasə: *Məqalədə XIII yüzilliyin böyük Türk şairi Yunus Əmrə poeziyasının ingilis mənbələrində öyrənilməsindən bəhs edilir. Burada şairin ədəbi irsinin qərbdə öyrənilməsində şərqşünas Elyas Con Vilkonson Gibbin böyük xidmətləri göstərilir. Gibb "Osmanlı poeziyasının tarixi" əsərində Yunus Əmrədən geniş bəhs etmiş, əsərində Yunus Əmrənin həyatı, dövrü, əsərləri haqqında məlumat verməklə yanaşı poeziyasından bəzi nümunələrin tərcüməsini də vermişdir. Yunus Əmrənin yaşadığı dövrü xarakterizə edən Gibb göstərir ki, bu dövr monqolların hakimiyyətdə olduğu dövr idi. Belə bir dövrdə, xalqın vəziyyətinin ağır olduğu bir çağda Yunus Əmrə bir övliya, bir iman əhli kimi onların arasında idi.*

Məqalədə qeyd edilir ki, Yunus Əmrədən bəhs edən şərqşünaslardan biri də Con Kinqli Börqdür. Şərqşünas Yunus Əmrə haqqında qısa danışsa da, şeirlərindən etdiyi tərcümələr böyük əhəmiyyət kəsb edir. Xüsusilə onun "Dərvişlərin Bəktəşi Təriqəti" əsəri bu baxımdan qiymətlidir.

Yunus Əmrə poeziyasının ingilis dilinə tərcümə edilməsində digər şərqşünasların, o cümlədən Əhməd Süha Faiz, Kəbir Helinski, Rəfiq Alqan, Eduard Roditi, Paul Smit və digər tərcüməçilərin də xidmətləri olmuşdur. Yunus Əmrə poeziyası dünyanın bir çox dillərinə, o cümlədən fransız, alman, polşa, macar, rus və digər dillərə tərcümə edilmişdir.

Açar sözlər: Yunus Əmrə, şeir, klassik poeziya, şair, məsnəvi

Key words: Yunus Emre, poem, classical poetry, poet, masnavi

Ключевые слова: Юнус Эмре, стихотворение, классическая поэзия, поэт, маснави.

Çoxəsrlik tarixə malik olan Türk poeziyası zamanımıza qədər uzun və keşməkeşli bir yol keçmişdir. Bu yolu davamlı və uzunömürlü edən müxtəlif dövnlərdə yazıb-yaradan sənətkarların ölməz ideyalarını əks etdirən əsərləri olmuşdur. Bu sənətkarlar tarix yazaraq həm özlərini yaşatmış, həm əsərləri tarixin yaddaşına hopmuş, həm də yazdıqları əsərlərdə xalqın ağrı-acılarını bizə çatdırmışlar. Belə sənətkarlardan biri də Yunus Əmrə olmuşdur. Onun şeirləri uzun zamanın sınaqlarından çıxaraq xalqın yaddaşında dövrümüzə qədər gəlib çatmışdır.

Poeziya xalqın sevinc və kədərini misralarda yaşadaraq nəsillərə ötürən sənət abidəsidir. Bu ölməz sənət abidəsini yaradan sənətkarlardan biri də XIII əsrin övliya şairi Yunus Əmrə olmuşdur. Onun əsərlərinin həm türkdilli ölkələrdə, həm də dünyanın bütün xalqları arasında sevgi, məhəbbət, birlik, qardaşlıq ideyalarını yaymağa xidmət etmişdir. Yunusun şeirləri onu təkcə Türk xalqının deyil, bütün dünyanın şairi etmişdir. Şairin şeirlərinə olan maraq, sonsuz məhəbbət bu günə qədər bitib-tükənmək bilmir. Bu övliya şairin şeirləri müxtəlif dövnlərdə dünya dillərinə tərcümə olunmuş, onun şeirlərindəki hikmət insanları haqqa, ədalətə səsləmişdir.

Xalqlar və millətlər arasında böyük bir körpü yaradan Yunus poeziyası XIX əsrin əvvəllərindən başlayaraq, dünya dillərinə tərcümə olunmağa başlamışdır. Yunus Əmrənin şeirlərinin Avropada yayılmasında önəmli xidməti olan ingilis türkoloqu, şərqşünas Elias

Con Vilkinson Gibb olmuşdur. Onun Türk klassik poeziyasına, onların adət-ənənəsinə olan sevgisi böyük bir əsərin meydana gəlməsinə səbəb olmuşdur. Gibbin “Osmanlı poeziyasının tarixi” (“A history of Ottoman poetry”) adlı əsərində tədqiqatçının Türk klassiklərinin həyat və yaradıcılığı, Türk poeziyası haqqında Avropalı oxucularına verdiyi dəyərli məlumatlar yer alır. Əsər Cəlaləddin Ruminin həyat və yaradıcılığı ilə başlayıb Ziya Paşaya qədərki dönməni əks etdirir.

Beş əsrlik bir dövrü əhatə edən bu əsərdə Türk klassiklərindən bəhs edən xüsusi bir bölmə var. Bu bölmədə Türk klassiklərinin həyat və yaradıcılığı, poeziyasından verilən nümunələr, onların sənətkarlığı haqqında olan məlumatlar böyük bir zəhmətin məhsuludur. Türk poeziyası tarixindən bəhs edən Gibbin əsəri 1882-ci ildə yazılmasına baxmayaraq, bu gün də əhəmiyyətinin itirməmişdir. Bu əsərin Yunus poeziyasının ingilisdilli xalqlar arasında yayılmasında xüsusi yeri var. Gibb bu əsəri ilə (“Osmanlı poeziyası tarixi”) “Hammerin işini tamamlamışdır”.

Gibbin əsərində Yunus Əmrənin həyat və yaradıcılığı, şeirlərindən nümunələr, Yunus Əmrənin müasirləri haqqında geniş məlumatlar yer alır. Məlumdur ki, Yunusun yayşayb-yaratdığı zamanda Səlcuqların hakimiyyətinin monqollar tərəfindən devrilməsi və monqolların hakimiyyətə gəldiyi dövr idi. Bu elə bir dövr idi ki, monqollar bütün Anadolu ərazisinə sahiblənərək xalqı çapıb talayırdılar. Ağır vəsiyyətdə yaşayan xalq monqolların zülmü altında tapdanmaqda davam edirdi. Belə dönmənin uğurlu sakinləri iman əhli olan sufilər idi. Xalq Allah dostu olan insanlara-sufilərə böyük ümidlər bəsləyir, onların dediyi hər bir sözə inanırdılar. Sufilər də öz növbəsində insanları haqq yoluna səsəyir, onlara xoş günlərin tezliklə gələcəyini vəd edirdilər.

Gibb əsərində göstərir ki, belə sufilər arasında Yunus da var idi. Onun bədahətən şeirlər söyləməsi, kəramət əhli olması onu xalqın sevimlisinə çevirmişdi. Bu övliyanın türklər arasında böyük nüfuza sahib olması hələ öz dövründə hamıya məlum idi. Bu dövr haqqında öz təskirəsində geniş məlumat verən Aşiq Çələbi və Taşköprülüzadə Yunusdan bəhs etmiş, onu övliya bir şair kimi təqdim etmişlər.

Həm Gibb, həm Taşköprülüzadə kitablarında Yunus Əmrə haqqında geniş məlumat vermişlər. Yunus Əmrə haqqında olan mövcud rəvayətlərin Gibbin əsərində də təkrarlandığını görürük. Rəvayətdə deyilir ki, bir gün Tapdıq Baba Yunusdan ormanda əyri ağac yoxdurmu, deyə soruşur. Sən bir dəfə də olsun bu dərğaha əyri odun gətirmədin, bunu səbəbi nədir? Cavabında Yunus "düz olmayan şeylərin heç bir dünya üçün əhəmiyyəti yoxdur" cavabını verir. Şagirdinin verdiyi cavab mürşidin xoşuna gəlir və ona həyatda yer tutması üçün dualar edir.

Tarixi mənbələrə, Taşköprülüzadə və Aşiq Çələbinin təskirəsinə əsaslanaraq, Gibb əsərində göstərir ki, heç bir təzkirəçi Yunusun yaşadığı dövrün tarixi haqqında məlumat vermir. Onun hansı hökmdarın zamanında yaşaması haqqında da bilgiyə rast gəlmədiyini qeyd edir. Bu haqda Mustafa Özçelik yazır: “Yunus həyatı boyunca bir islam şairi olmanın şüuru ilə hərəkət etmiş, bütün islami qaydalara eyni gözlə baxmış, onlarla ilgilənmiş bir sufidir. Tapdıq Baba Yunus Əmrəyə bağlanmış olsa belə, şəxsiyyətini bir təriqətin kəskin qanunlarıyla məhdudlaşdırmamış, başqa yollarla da münasibət qurmuş, hamısından yararlanmış, daha sonra da şeirləri, səyahətləri boyunca düşüncələrini sadəcə öz xalqına deyil, fəlsəfi bir dillə bütün insanlığa yaymışdır.

Tarixi mənbələrə və şairin “Risalətün-Nüşhiyyə” didaktik məsnəvisinə əsaslanan bəzi tədqiqatçılar Yunus Əmrənin İldırım Bayazid dönməsində (1390-1403) yaşadığını iddia

edirlər. Tədqiqatçılar faktlara və Yunusun özünün sözlərindən çıxış edərək bu qənaətə gəlirlər ki, bu övliya şair İldırım Bayazid dönəmində yaşayıb. Əsərdə şair deyir:

Sözə tarix yeddiyüz yeddidir,
Yunus canı bu yolda fədadır.

Gibb onu da qeyd edir ki, Aşıq Çələbi Yunusun yeddi rəqəmindən simvol kimi istifadə etdiyini, bu rəqəmin islam aləmində müqəddəs sayılmasını əsas tutaraq onun müqəddəs insanlardan olduğunu qeyd edir. Amma əslində bu rəqəmlər şairin məsnəvisinin yazılma tarixinin hicri 707, miladi isə 1303-cü ildə yazılmış olduğunu göstərən bir tarixdir. Gibb əsərində onun da göstərir ki, Yunus Əmrənin yazdığı şeirlər varsağı tərzində olub. Əlbəttə böyük Türk şairi əsərlərini Türk şeir şəkli olan varsağı formasında yazması təbii idi, çünki Yunus zamanında farscanın hökm sürdüyü bir vaxtda Anadolu bölgəsində oturaq həyat təzi keçirən Yunus kimi bir övliyanın əruz vəzninin müxtəlif forma və xüsusiyyətlərindən xəbərsiz olması təbii idi. Onun varsağı formasında olan bu şeirləri özünün mükəmməl elmi bəyanı ilə şairin fitri istedadı sahib olmasını göstərir.

Yunus Əmrə haqqında ingilisdilli oxuculara məlumat verən şərqşünas alimlərdən biri də C.Kinqsli Börqdür. O, Yunus Əmrə haqqında yazdığı əsərində xalq arasında yayılan dastandan, rəvayətlərdən bəhs etmiş və əsərində şairin “Divan”ını gördüyünü qeyd edir. Müəllif bu kitabında Yunus Əmrə haqqında yeni fikirlər söyləməsə də, şairin şeirlərindən etdiyi tərcümələr xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

C.Kinqsli Börqün Yunus Əmrədən və Hacı Bəktaş Vəli dərvişlərindən bəhs edən “Dərvişlərin Bəktəşi Təriqəti” (“The Bektashi Order of Dervishes”) adlı əsəri çox dəyərli bir əsərdir. Müəllifin bu əsərində Yunus haqqında daha doğru məlumatların olduğunu görürük. Yazıçı burada bəktəşi şeirində Yunusun xüsusi yerinin olduğunu göstərir, onun “Münacat”ının tərcüməsinin yerində olduğunu vurğulayır.

Yunus şeirlərini ingiliscəyə tərcümə edənlərdən biri də Əhməd Süha Faiz olmuşdur. O, 1926-cı ildə Mağusda anadan olmuşdur. Ona Cypriot və ya Kıbrıslı Türk deyərtilər. Yunus şeirlərinin əvvəlcə oxuyub başa düşmədiyini etiraf edən Süha zaman keçdikdən sonradan bu dilin şirinliyini, doğmalığını yaxından duyduğunu etiraf edir. Tədqiqatçı onu da qeyd edir ki, uşaqlıqdan Yunusun bir şeiri mənim yaddaşıma həkk olunub, amma əvvəllər mən onu sadəcə əzbər bilirdim, amma mənasını anlamırdım. Zaman keçəndən sonra bu şeirin mənasını dərk etməyə başladım.

Mən yürürəm yana - yana,
Eşq boyadı, məni qana.
Nə aşıqəm, nə divanə,
Gəl gör məni eşq neylədi.

Gah əsərəm yellər kimi,
Gah tozaram yollar kimi,
Daşqın axan sellər kimi,
Gəl gör məni eşq neylədi

Mən Yunusu biçarəyəm
Başdan ayağa yarəyəm,
Dost əlindən avarəyəm
Gəl gör məni eşq neylədi.

1981-ci ildə Yunus Əmrə şeirlərinin yarışması zamanı onun on şeirinin tərcüməsi çap olundu. Bu şeirləri Süha Faiz, Kabir Helminski və Rəfik Alqan, Eduard Roditi, Qreys Martin Smit və Murat Yaqan tərcümə etmişdilər. Bu tərcüməçilərdən Kabir Helminski və Rəfik Alqanın üslubu daha çox Amerikan ləhcələrinə uyğundur. Onların dili və üslub tərzı orijinaldan çox fərqlidir.

Yunus yaradıcılığının mövzu qaynaqlarından biri də dərvişlik anlayışıdır. Bu ilahi hikmət sahiblərinin Yunus yaradıcılığında xüsusi yeri var. Şair bu zümrənin insanlarına müqəddəs varlıqlar kimi baxmış, onları Allahın elçilərindən hesab etmişdir.

Hər kimə kim dərvişlik bağışlana
Qəlbi gedə pak ola gümüşlənə.

Nəfəsindən müşk ilə ənbər tuta
Budağından ilü şar yemişlənə...

Və yaxud:

Dərvişlər üzü sulu görünlər olur dəli,
Batini Ərşdən ulu, evə dərvişlər gəldi.

Seyid Balum elindən, şəkər damar dilindən,
Dost baxçası yolundan, evə dərvişlər gəldi.

Yunus, qulun ümitsiz, kimsəsi yol yalnız,
Fəda olsun canımız, evə dərvişlər gəldi.

Yunusun insan sevgisi onun hümanizminin ən yüksək nöqtəsini təşkil edir. Yaradılışın ilk öncəsi olan insan şairin divanında bütün varlığın əşrəfi hesab olunur.

Haqq cahâla doludur
Kimsələr Haqqı bilməz.
Onu sən səndən istə
Ol səndən ayrı olmaz.

Dünyaya inanırsın
Rızqə mənimdir dersən
Neyçün yalan söylərsən
Həç sən dediğın olmaz

Axrət yavlıq iraqdır
Doğruluq hey yarakdır.
Ayrılıq sarp firaqdır,
Heç geden geri gəlməz.

Dünyaya gələn köçər
Bir bir şərbətin içərər.
Bu bir köprüdür keçər
Câhiller onu bilmez.

Yunus Əmrənin şeirlərinin Avropada yayılması onu müxtəlif millətlər arasında tanınmasına yol açmışdır. Belə ki, şairin şeirlərinin təkcə ingilis dilinə deyil, fransız, polşa,

macar, rus və s. başqa dillərə tərcüməsi böyük marağa səbəb olmuşdur. Onun şeirləri əsrin əvvəllərindən başlayaraq fransız dilinə də tərcümə olunurdu.

Yunusun şeirlərinin Gibbin tərcüməsindən sonra ingilisdilli məkanlarda yayılması onun müxtəlif tərcüməçilərinin yaranmasına səbəb oldu. Bu şeirlər insanları haqqa yönəldir, onlara insan segisi aşılayır. Bu şeirlər ilə bütün dünya Yunus Əmrənin böyük bir övliya olduğunu, onun ilahi kəlamlar söylədiyini, insanlar arasında sevgi, məhəbbət, qardaşlıq yaranmasının şahidi oldular.

Ədəbiyyat

1. E.J.W.Gibb.Yunus Emre. A history of Ottoman poetry. In 6 volume. Vol.I, London, 1900.
2. Paşayev Q. Seçilmiş əsərləri. VII cild, Bakı:Təhsil, 2012.
3. M. Özçelik. Bizim Yunus. İstanbul. TC. Eskişehir Valiligi. 2010, Editör: Murat Küçük.
4. J. Kingsley Birge. The Bektashi Order of Dervishes. Published by Luzac, London, 1937.
5. Mustafa Tatçı. Yunus Emre Divanı. H yayınları, İstanbul 2021.
6. Gölpınarlı A. Yunus Emre: Hayatı və bütün şiirleri, İstanbul, 1971.
7. A. Gölpınarlı.Yunus Emre ve tasavvuf, İstanbul, 1961.
8. Mustafa Tatçı. Yunus Emre Divanı. H yayınları, İstanbul 2021.

ЮНУС ЭМРЕ В АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ИСТОЧНИКАХ

Сулейманова Рузана Немат

Резюме

Статья посвящена изучению поэзии великого турецкого поэта Юнуса Эмре в англоязычных источниках. Здесь показан великолепный сервис востоковеда Э.Дж.В. Гибб в исследовании литературного наследия поэта в английских источниках. В работе «История османской поэзии» Гибб дал более подробную информацию о Юнусе Эмре, его жизни, времени и творчестве, в то же время дал некоторые переводы образцов его поэзии. Определяя время Юнуса Эмре, Гибб показывает, что это время было временем нахождения у власти монголов. Положение народа было очень тяжелым, и в это время Юнус Эмре был среди них верным и набожным человеком. В статье отмечено, что востоковедом был Дж.К. Бирге, который исследовал Юнуса Эмре. Хотя о Юнусе Эмре востоковед говорил очень кратко, но его переводы имели очень важное значение. Особенно ценна его работа «Орден дервишей Бекташи». В переводе поэзии Юнуса Эмре большую роль сыграли такие переводчики, как Ахмед Шуха Фаиз, Кабир Хельмински, Рефик Алган, Эдвард Родити, Пол Смит и другие. Поэзия Юнуса Эмре была переведена на языки мира, такие как французский, немецкий, польский, венгерский, русский и другие языки.

YUNUS EMRE IN ENGLISH-LANGUAGED SOURCES

Suleymanova Ruzana Nemat

Summary

The article deals with the studying the poetry of the great Turkish poet Yunus Emre in the English-languaged sources. Here is shown the great service of the orientalist E.J.W. Gibb in the investigation of the literary heritage of the poet in the English sources. In the work of “A history of the Ottoman poetry” Gibb gave more information about Yunus Emre, his life, time and works, at the same time gave some translations of the patterns of his poetry.

Defining the time of Yunus Emre, Gibb shows that this ages were the time of Mongols in the power. The position of the people very hard and in this time Yunus Emre was faithful and pious man among them. In the article noted that one if the orientalist was J.K. Birge who investigated Yunus Emre. Though the orientalist spoke about Yunus Emre very shortly, but his translations were very important. Especially his work “Bektashi Order of Dervishes” is very valuable. On the translation of the poetry of Yunus Emre other translators have a great roles such as, Ahmed Shuha Faiz, Kabir Helmsky, Refik Algan, Edward Roditi, Paul Smith and others. The poetry of Yunus Emre were translated in the language of the world such as French, German, Polish, Hungarian, Russian and other languages.

Rəyçi: dosent : Əliyeva Leyli Əliheydər qızı

Dünya ədəbiyyatı kafedrasının 15 noyabr 2023-cü il tarixli iclasın 04 sayılı protokolu

Daxil olma tarixi 16 noyabr 2023-cü il